

κειου κοσμολογίας, ή ατμομηχανή, τὸ τηλέφωνον, τὸ χαρτονόμισμα, ή κατανομή τῆς ἐργασίας καὶ ἐν γένει ὅλαι αἱ μέθοδοι, αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος κυριαρχεῖ τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς, ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ πρακτικοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου ὅσα κατέχομεν καὶ ὅσα μέλλει ὁ ἄνθρωπος νὰ καθέξῃ προϋπῆρχον πρὸ τοῦ κατορθώσεως οὗτος νὰ τὰ σύρῃ εἰς τὴν σφαῖραν τῆς συνειδησεώς του καὶ τὴν χρησιμοποίησιν (σελ. 13).

Ἡ συνολικὴ ἐξέλιξις τοῦ πολιτισμοῦ ἐμφανίζει πρὸ τοῦ ἀνθρώπου προϋπάρχοντα ἤδη κόσμον, κόσμον δὲ ὅστις ὑπάρχει γενικῶς διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται σαφῶς ἐκ τοῦ ὅτι οἰονδήποτε προῖον τοῦ πολιτισμοῦ ἀπαξ ἀνακαλυφθέν, ἀπαξ καταστὰν περιουσία ὄρισμένης τιнос ἀνθρωπίνης ομάδος, δύναται νὰ ἐξαπλωθῇ καὶ πέραν τῶν ὁρίων ταύτης νὰ γίνῃ κτῆμα ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐὰν δὲ ἡ ἐξάπλωσις δὲν λαμβάνῃ πάντοτε χώραν, τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι ἡ ἀνακάλυψις ἢ ἡ μέθοδος, ἢ ἡ ἐφευρέσις δὲν εἶνε τοιαύτης φύσεως ὥστε νὰ δύναται κατ' ἀρχὴν εἰς πάντας νὰ διαδοθῆν καὶ παρὰ πάντων νὰ χρησιμοποιηθῆν, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον εἰς τὸ γεγονός ὅτι πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἔχει ἐκάστοτε φθάσει εἰς τοιοῦτον σημεῖον ἐξελίξεως πολιτισμοῦ ὥστε νὰ δύναται νὰ ὑποδεχθῇ καὶ προσοικειωθῇ πάντα τὰ ἐκάστοτε ἀποκτήματα τοῦ πολιτισμοῦ (σ. 14).

Ὅτι τὰ τεχνικὰ μὲν προῖόντα τοῦ πολιτισμοῦ εἶνε τοιαύτης φύσεως ὥστε νὰ γίνουσι κοινὸν πάντων κτῆμα, εἶνε εὐκόλως κατανοητόν, τὸ αὐτὸ ὅμως λεκτέον καὶ περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν προσοικειωμάτων (φυσικομαθηματικῶν, ἀστρονομικῶν κ. τ. τ.) καθὼς καὶ περὶ τῶν φιλοσοφικῶν, ἀν καὶ τοῦτο δὲν φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως κατάδηλον. Τὸ τεχνικὸν μέρος τοῦ πολιτισμοῦ ἔχει τὴν ἀπαρχὴν του εἰς τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὴν κατανομήν τῆς ἐργασίας τῶν Αἰγυπτίων καὶ Βαβυλωνίων, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀρχαιοτάτης ἐκείνης τεχνικῆς ἀνμιχθέντα κατὰ τρόπον ὅστις δὲν εἶνε εἰσέτι γνωστός, μὲ τὰ ἀνάλογα προῖόντα τῶν ἱστορικῶν κύκλων τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Κίνας, ἀπετέλεσαν τὰς βάσεις ὅχι μόνον τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ κλασικοῦ κόσμου καὶ τῶν Ἀράβων ἀλλὰ ἀκόμη καὶ τοῦ σημερινοῦ, ὁ ὁποῖος κατόπιν τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐπανακτῆσας τὰ παλαιόθεν γνωστὰ ἐβάσισεν ἐπ' αὐτῶν τὴν παροῦσαν παγκόσμιον ἐξαιρετικῆς σημασίας τεχνικὴν ἐπίδοσιν (σ. 15). Ἀλλὰ καὶ τὸ πνευματικὸν μέρος τοῦ παγκοσμίου Πολιτισμοῦ, (αἱ φυσικομαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι), ἐγεννήθη παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Νείλου, ἐξελίχθη περαιτέρω εἰς τὸν κλασικὸν καὶ ἀραβικὸν ἀφ' ἑνός, εἰς τὸν κινεζικὸν ἀφ' ἑτέρου κόσμον, ἐγγώρισε κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀνακαλύψεων, περιόδου ἐκτάκτου ἀμῆς, καὶ ἐδημιούργησε

τὸν σημερινὸν κύκλον τῶν φυσικομαθηματικῶν γνώσεων ὅστις εἶναι παραδεκτὸς ὑπὸ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος (σελ. 15—16). Τέλος καὶ ὁ φιλοσοφικὸς κόσμος τῆς συνειδησεως τοῦ «ἐγὼ» καὶ τοῦ «κόσμου» ἔλαβε τὰς πρώτας του βάσεις ἐκ τῆς σκέψεως τῶν Ἰνδιῶν βραχμάνων, ἐκαλλιεργήθη βαθύτερον εἰς τὸν κλασικὸν, τὸν ἀραβικὸν καὶ τὸν κινεζικὸν ἱστορικὸν κύκλον, καὶ διμορφώθη εὐρύτερον κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα καὶ ἐφεξῆς, ἡ δὲ σημερινὴ φιλοσοφικὴ ἐρευνα ἀναδιφήσασα πάντα τὰ πρὸ αὐτῆς φιλοσοφηθέντα ἐπὶ τῶν δύο τούτων μεγάλων προβλημάτων ἐδημιούργησε παγκοσμίους περὶ αὐτῶν πεποιθήσεις (σ. 16). (1)

Ἡ ἐξέλιξις αὐτῆ τοῦ Πολιτισμοῦ εἶνε προοδευτικὴ καὶ παρουσιάζει συνεχῆ προσπάθειαν τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς διαφώτισιν, ἔχουσαν ὡς σκοπὸν τὴν ἀνακάλυψιν πάντων τῶν εἰσέτι μὴ γνωστῶν. Ἡ ἀνθρωπίνη συνειδησις βαδίζει σταθερῶς ἐκ τοῦ σκότους πρὸς τὸ φῶς, ἐκ τῆς ἀγνοίας πρὸς τὴν γνῶσιν. Δὲν μεταβάλλει δὲ τὴν ἀλήθειαν ταύτην τὸ γεγονός ὅτι ἐνίοτε θεωρεῖται τις ἢ τεχνικὴ τις ἀνακάλυψις, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρξαν ἀπαξ γνωσταὶ περιέπεσαν ἐν τούτοις εἰς λήθην ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ γίνονται κατόπιν ἀντικείμενα νέας ἀνακαλύψεως, νέας ἐφευρέσεως. Τοῦτο π. χ. συνέβη διὰ τὴν κοσμολογικὴν θεωρίαν τοῦ Κοπερνίκου, τὴν ὁποῖαν ἐγγώριζεν ἡ ἑλληνο-ῤωμαϊκὴ ἀρχαιότης, τὸ μηχανικὸν ὄρολόγιον καὶ τὴν ατμομηχανὴν τὰ ὁποῖα ἦσαν γνωστὰ εἰς τοὺς Κινέζους. Τὰ τοιαῦτα ἀποτελοῦν ἀπλῶς «ἀτυχήματα» ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ πολιτισμοῦ ἀνευ σπουδαιότερων συνεπειῶν. Πᾶν ἄλλως τε ἀπόκτημα τοῦ πολιτισμοῦ τότε μόνον ἔχει πραγματικὴν ἀξίαν ὅταν διαδοθῇ γενικῶς καὶ τύχῃ πλήρους ἀπὸ ἐκπολιτιστικῆς ἀπόψεως ἐκμεταλλεύσεως (σελ. 16—17).

Ἐπίσης δὲν μεταβάλλει τὴν ἀλήθειαν ταύτην τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἐκάστοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐμφανιζόμενοι λαοὶ ἀναγκάζονται νὰ διατρέξουν ἐξ ἀρχῆς τὸ διανυθὲν ἤδη ἐν τῷ Πολιτισμῷ διάστημα. Βεβαίως τὰ τοιαῦτα συμβάντα, ἡ ἀνάμιξις νέων ἀνθρωπίνων ομάδων εἰς ἐκείνας αἱ ὁποῖαι μέχρις ὄρισμένης στιγμῆς ἦσαν οἱ φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ, ἢ καὶ ἡ ὀλοσχερῆς ἀντικατάστασις τῶν παλαιῶν ὑπὸ νέων, ἐπιφέρει κᾶποιαν βραδύτητα εἰς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω ἐξέλιξιν τοῦ Πολιτισμοῦ, ἢ βραδύτης ὅμως αὐτῆ ἔχει σχετικὴν σημασίαν, καθόσον συνεπεῖα αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως τοῦ Πολιτισμοῦ, δηλαδή ὅτι δύναται νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς εἰς πάντας καὶ νὰ γίνῃ κτῆμα πάντων, τὸ μέγιστον μέρος αὐτοῦ

(1) Ἐκθέτομεν τὰς γνώμας τοῦ Weber χωρὶς νὰ θεωρῶμεν ἔργον τῆς παρούσης τὴν ταυτόχρονον διατύπωσιν καὶ τῶν δισταγμῶν ἢ ἀμφιβολιῶν τεύς ὁποῖους τυχὸν αἱ γνώμαι αὐταὶ γεννοῦν.

διασώζεται και μεταδίδεται από λαού εις λαόν, από ιστορικού κύκλου εις ιστορικόν κύκλον. (σ. 18—19)

Ἐν ἐκάστῳ ἱστορικῷ κύκλῳ ὅλα τὰ μέρη τοῦ Πολιτισμοῦ δὲν τυγχάνουν ὁμοιομόρφου ἐπιδόσεως καὶ ἐρεύνης, ἀλλ' ἀναλόγως τῆς ἰδιοσυγκρασίας ἐκάστου λαοῦ ἄλλοτε τὸ μὲν ἄλλοτε τὸ δὲ προάγονται. Οὕτω ὁ αἰγυπτιακὸς καὶ ὁ βαβυλωνικὸς ἱστορικὸς κύκλος προήγαγεν ἰδίως τὸ τεχνικὸν μέρος τοῦ πολιτισμοῦ (ἀστρονομίαν, χρονολογίαν, ὑπολογισμὸν τοῦ χρήματος), ὁ κλασικὸς τὸ πνευματικὸν καὶ θεωρητικὸν μέρος (μαθηματικά, φυσικὰς ἐπιστήμας, φιλοσοφίαν), ὁ ἰνδικὸς τὴν συνείδησιν τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ κόσμου (σελ. 19—20).

Συγκεφαλαιῶν ὁ Weher τὰς γνώμας του περὶ τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτοῦ λέγει (σελ. 21) τὰ ἑξῆς: Ἡ ἐξέλιξις τοῦ Πολιτισμοῦ ἐμφανίζεται ὡς βαθμιαία διαφώτισις, τελουμένη τμηματικῶς μὲν ἀλλὰ καὶ προοδευτικῶς, τῶν προὔπαρχουσῶν ἀληθειῶν καὶ γνώσεων τῶν ἔχουσῶν γενικὴν δι' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα χρησιμότητα. Ὁ κόσμος τοῦ ἀνθρωπίνου Πολιτισμοῦ, τὸ σύνολον αὐτοῦ, ἀποτελεῖται ἀπὸ διανθητικὰ στοιχεῖα ἔχοντα γενικὴν καὶ ἀναγκαστικὴν ἰσχύν, συνδεόμενα ἐσωτερικῶς πρὸς ἄλληλα, ἔχοντα γενικὴν διὰ πάντα τοὺς ἀνθρώπους χρησιμότητα, καὶ ἐξελισσόμενα συμφῶνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς λογικῆς αἰτιότητος (σελ. 21).

Z.

Ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς.

Ἀκριβῶς τὸν ἀντίθετον χαρακτήρα παρουσιάζει ἡ ἐξέλιξις τῆς Καλλιέργειας (Kulturbewegung) καὶ πάντα τὰ πρὸς αὐτὴν σχετιζόμενα. Ἡ καλλιέργεια δὲν δημιουργεῖ ἀντικειμενικὸν κόσμον, ἀλλὰ σύμβολα ἐξαρτώμενα ἐκ τῆς ψυχικῆς τῶν λαῶν ὑποστάσεως καὶ ἰστάμενα πλησίον ἀλλήλων» [δηλαδή μὴ συνδεόμενα διὰ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος].

Τοιοῦτους ἀνεξαρτήτους κόσμους συμβόλων ἀποτελοῦν ἡ αἰγυπτιακὴ, ἡ βαβυλωνικὴ, ἡ κλασικὴ, ἡ ἀραβικὴ κτλ. Καλλιέργεια, τὸ περιεχόμενον δὲ ἐκάστου ἐκ τῶν κόσμων τούτων δὲν δύναται νὰ μεταδοθῆ εἰς ἄλλον. Εἶνε παραδείγματος χάριν ἀδύνατον νὰ ἐξακριβώσωμεν ποῖα ὑπῆρξεν ἡ καλλιέργεια τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν πραγματικὴν τῆς ἀναγέννησιν, τὴν ἐκ νέου ἀναβίωσιν. «Αἱ ἀναγεννήσεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καλλιέργειας—καὶ ἐπεχειρήθησαν

ὄντως πολλαὶ ἀναγεννήσεις ταύτης, ἡ ἐν Ρώμῃ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου, ἡ ἐν Γανδαρικῇ ἑλληνο-βουδιστικῇ, ἡ ἰταλικὴ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καὶ τέλος ἡ τῆς γαλλικῆς αὐτοκρατορίας—ἐδημιούργησαν κατὶ ἐντελῶς διάφορον τῆς ἀναβιώσεως τῆς ἑλληνικῆς Καλλιέργειας, ἃν καὶ ἐκάστοτε ἐπανελήφθησαν ὠρισμένοι ἐξωτερικαὶ μορφαὶ καὶ ἐπεζητήθη ἡ ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν ψυχικῶν διαθέσεων, τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον» (σελ. 22).

Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ περὶ τῆς μεταδόσεως καὶ διαδόσεως τῶν θρησκειῶν. Ἡ εὐρεῖα διαδόσις τῆς χριστιανικῆς, μωαμεθανικῆς, βουδιστικῆς εἶνε φαινομενικαί. Κατ' οὐσίαν πρόκειται ἡ περὶ διαδόσεως ὀφειλομένης εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἐπιβολὴν ὠρισμένης ομάδος ἐπὶ ἄλλης, ἡ περὶ δημιουργίας νέας κατ' οὐσίαν θρησκείας (σελ. 23—24).

Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ περὶ τοῦ μεταφυσικοῦ μέρους τῆς φιλοσοφίας, τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς τὰς ἐκδηλώσεις ἐκάστου ἱστορικοῦ κύκλου, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνονται ὑπὸ τὸν ὄρον Καλλιέργεια. Οὕτω εἶνε ἀδύνατον νὰ μεταφνευθῆ ἡ ἰνδικὴ μεταφυσικὴ, ἡ πίστις τῆς εἰς τὴν μετεμψύχωσιν καὶ ὁ πόθος πρὸς διάλυσιν τοῦ ἀτόμου εἰς τὸ σύμπαν, εἰς τὸν σημερινὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον. Ἐπίσης εἶνε ἀδύνατον νὰ ἀναζητήσῃ ὁ ἑλληνικὸς πλατωνισμὸς ὡς εἶχεν, αἱ δὲ λαβοῦσαι χώραν ἀναγεννήσεις αὐτοῦ—νεοπλατωνισμὸς, πλατωνισμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως, γερμανικὸς ἰδεολογισμὸς—ἀντιπροσωπεύουν πράγματι νέας ὅλας δημιουργίας, (σελ. 24—25).

«Αἱ ἐκδηλώσεις τῆς Καλλιέργειας, θρησκείαι, ἰδεολογικὰ συστήματα, καλλιτεχνικαὶ δημιουργίαι, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ Πολιτισμοῦ ἔχουν ἰσχύν καὶ ἀληθεύουν μόνον διὰ τὸν ἱστορικὸν κύκλον καὶ τὴν ἐποχὴν ὅπου καὶ ὁπόταν ἐνεφανίσθησαν» «Πᾶσαι αἱ ἐκδηλώσεις τῆς Καλλιέργειας εἶναι δημιουργίαι, ἔχουν ἐπομένως τὰ χαρακτηριστικὰ πάσης δημιουργίας, δηλαδή τὴν ἀποκλειστικότητα καὶ μοναδικότητα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ δημιουργήματα τοῦ Πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα ἔχουν πάντοτε τὸν χαρακτηριστὴρα ἀνακαλύψεως αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται ἢ δὲ ὑπάρχοντα, καὶ ἔχουν γενικὴν καὶ ἀναγκαστικὴν ἰσχύν» (σελ. 25).

Καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς Καλλιέργειας εἶνε διάφορος τῆς τοῦ Πολιτισμοῦ. Τοῦ τελευταίου τούτου ἡ ἐξέλιξις λαμβάνει χώραν κατὰ προϊόντα προοδευτικὸν ρυθμὸν, ἐν ᾧ ἡ ἐξέλιξις τῆς Καλλιέργειας εἶνε ἀκανόνιστος, παρουσιάζουσα ἀποτόμους ἐκδηλώσεις ἐξαιρετικῆς δημιουργικότητος. Ἐν ᾧ εἰς τὸν Πολιτισμὸν διακρίνομεν βαθμίδας τῆς ἐξελίξεως, εἰς τὴν

καλλιέργειαν τούναντίον διακρίνομεν «περιόδους» παραγωγῆς καὶ μὴ παραγωγῆς, ἀκινόνιστον κίνησιν ἀποτόμου ἀκμῆς καὶ ὀλοσχεροῦς σιωπῆς. (σελ. 25. 26).

Ἡ ἀποστολὴ τῆς κοινωνιολογίας μελετώσης τὰς ἐκδηλώσεις τῆς Καλλιέργειας συνίσταται εἰς τὴν εὔρεσιν τῶν «τύπων» ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν ὁποίων ἐμφανίζεται αὕτη καὶ τὴν συσχετίσιν τῶν ἐκδηλώσεων τούτων πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἐν γένει ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας.

Η.

Πολιτισμός, Καλλιέργεια καὶ ἐξέλιξις τῶν Κοινωνιῶν.

Ἄφ' οὗ ἐξέθηκε καθ' ἕκαστον τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Καλλιέργειας, μεταβαίνει ὁ Weber εἰς γενικωτέραν τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν ἐπισκόπησιν καὶ ἐκθεσιν τῆς σχέσεως τούτων πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῶν κοινωνιῶν καθόλου.

Ὁ Πολιτισμὸς εἶνε, λέγει τὸ οὐσιωδέστατον ἐφόδιον τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, τὸ δὲ ἐφόδιον τοῦτο, ὡς ἦτο φυσικόν, διαπλάσσεται καὶ διαμορφοῦται καθοδηγούμενον ὑπὸ τῆς σκοπιμότητος καὶ χρησιμότητος, καὶ περιοριζόμενον ὑπὸ τῶν δύο τούτων ρυθμιστήρων. Ἡ ἀνθρωπότης διατυπώνει τὰς ἀντιλήψεις της περὶ τῆς φύσεως, τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἐγῶ, τὰς διαπλάθει εἰς ἐνιαῖον σύνολον ἐννοιῶν, μορφώνει γενικὴν κοσμολογίαν ἀλλὰ μὲ τὸν σκοπὸν ἄφ' οὗ διαφωτίση τὴν περιβάλλουσαν αὐτὴν φύσιν νὰ ἐπικρατήσῃ ταύτης καὶ τὴν χρησιμοποίησῃ. Δύναται δὲ ὁ Πολιτισμὸς νὰ διαδοθῇ εἰς πάντας, ἀκριβῶς διότι εἰς τὰς γενικωτάτας γραμμάς ἢ ἀνθρωπότης παντοῦ καὶ πάντοτε, διατελεῖ ὑπὸ ὁμοίους περίπου καὶ ἀναλόγους ὄρους ἀγῶνος πρὸς τὸ περιβάλλον (σελ. 27—28).

Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὸν Πολιτισμὸν αἱ ἐκδηλώσεις τῆς Καλλιέργειας οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουν πρὸς τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν χρησιμότητα. Ἡ Καλλιέργεια προσερχομένη ἐξ ἐντελῶς διαφόρων προϋποθέσεων ἀναβλύζει ἐκ τοῦ ψυχικοῦ. Κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα παρημελήθη μὲν καὶ ὑπετιμήθη ἢ συμβολή τοῦ ψυχικοῦ εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις ἀπεδόθη δὲ ἐξαιρετικὴ σημασία εἰς τὴν διανοητικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν γεγονότων. Ἐν τούτοις ἡ Καλλιέργεια ἔχει πρωτεύουσαν σημασίαν ἐν τῇ ἐξέλιξι τῶν κοινωνιῶν, διότι ἀντιπροσωπεύει τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν θέλησιν ἐνὸς «ὄντος», μιᾶς «ψυχῆς», ἢ ὁποία κρύπτεται ὀπισθεν πάσης διανοητικῆς δράσεως, καὶ ἢ ὁποία οὐδαμῶς ἀσχολούμενη περὶ χρησιμότητος καὶ σκοπιμότητος, τείνει νὰ ἐπηρεάσῃ ὅλην τὴν ζωὴν καὶ νὰ τῆς ἐπιβάλλῃ τὴν ἰδίαν σφραγίδα (σελ. 28—29).

Ἐὰν ἡ ἐξέλιξις τῶν κοινωνιῶν ἀποτελῇ τὸ ὑλικὸν μέρος τῆς ἐξελί-

ξεως τῶν ἱστορικῶν μονάδων, ὁ Πολιτισμὸς παρέχει εἰς τὴν ἐξέλιξιν ταύτην (τῶν κοινωνιῶν), τὰ τεχνικὰ μέσα πρὸς σκοπιμὸν διαμόρφωσιν τῆς ζωῆς. Ἡ δὲ κοινωνικὴ ἐξέλιξις καὶ ὁ Πολιτισμὸς ἀποτελοῦν πάλιν τὸ ὑλικὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπενεργεῖ ἡ καλλιέργεια, τὸ ὑλικὸν τὸ ὁποῖον ἢ ψυχικὴ διάθεσις πρόκειται νὰ διαπλάσῃ καθ' ὄρισμένας μορφάς. (σελ. 29—30).

Ἡ ἐξέλιξις τῶν κοινωνιῶν διατρέχει διάφορα στάδια τὰ ὁποῖα ἔργον τῆς κοινωνιολογίας εἶνε νὰ μελετήσῃ καὶ ἐξακριβώσῃ. Ἡ ἐξέλιξις αὕτη βραίνει ἀπὸ ἀπλουστέρων εἰς πολυπλοκωτέρας μορφάς ὁμαδικῆς συνενώσεως, λαμβάνουν δὲ ἐν αὐτῇ χώραν ῥιζικαὶ ἐνίοτε μεταβολαὶ τῶν ὁμαδικῶν συνενώσεων, ἀπονεκρώσεις καὶ ἀποσυνθέσεις τῶν ομάδων. Ὁ Πολιτισμὸς εἶνε ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων μοχλῶν τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, ὑποβοηθῶν τὴν διάπλασιν πολυπλοκωτέρων ὁμαδικῶν ἐνώσεων καὶ ἐπιφέρων καὶ ἄλλας ποικίλας μετατροπὰς εἰς τὴν σύστασιν των. Ὁ Πολιτισμὸς συνεξελίσσεται μετὰ τῶν ὁμαδικῶν ἐνώσεων, συνηθέστατα δὲ ὑφίσταται ὠθησιν ὑπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοιαύτης ἐνώσεως, δύναται ὅμως νὰ ἐξελιχθῇ ἄνευ τοιαύτης προϋποθέσεως, εἶνε δηλαδὴ δυνατόν, διαρκούσης τῆς ζωῆς ὀρισμένης ομάδος νὰ ὑποστῇ ὁ πολιτισμὸς ἐπιτάχυνσιν τῆς ἐξελίξεώς του, ἢ νέαν προοδευτικὴν ὠθησιν. Ἡ «ψυχὴ» ἄφ' ἑτέρου τῆς κοινωνικῆς ομάδος προσπαθεῖ τὸ πρὸ αὐτῆς κείμενον ὑλικὸν νὰ διαπλάσῃ συμφώνως πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς διάθεσιν καὶ ὑπόστασιν καὶ οὕτω δημιουργεῖ τὴν Καλλιέργειαν. Συμπίπτει δὲ κατὰ κανόνα ἢ ἐνεργητικωτέρα δρᾶσις τῆς κοινωνικῆς ψυχῆς μετὰ τὴν ἐμφάνισιν νέων κοινωνικῶν ἐνώσεων, περιπίπτουσα κατόπιν εἰς σχετικὴν ὑφεσιν (σελ. 30 κ. ε).

Θ.

Γνώσις καὶ Βούλησις ;

Τεματίζομεν ἐνταῦθα τὴν ἐκθεσιν τῶν θεωριῶν τοῦ Weber. Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἄρθρου τοῦ ἀποτελεῖ, ὡς ὁ ἴδιος ἐδήλωσε, προσπάθειαν, ἐνέχουσαν φυσικῶς καὶ πολλὰς ἀτελείας καὶ ἀνεπαρκείας, ὑπεσχέθη ὅμως ὁ συγγραφεὺς νὰ δημοσιεύσῃ τὴν συνέχειαν τῶν ἐρευνῶν του ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ὅπου οἱ ἐνδιαφερόμενοι θὰ εὔρουν τὴν βαθυτέραν ἐρευναν τῶν ἤδη ἐκτεθέντων καὶ τὴν εὐρυτέραν καὶ λεπτομερεστέραν ἐφαρμογὴν τῶν διατυπωθεισῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος.

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε γενομένης διατυπώσεως τῶν γνωμῶν του ὑπὸ τοῦ Weber, νομίζω ὅτι δύο τινὰ προκύπτουν σαφῶς καὶ ἀποδεικνύον-

ται επαρκώς: ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι χάριν ἀκριβεστέρας καὶ πραγματικωτέρας κατανοήσεως τῆς ἐξελίξεως τῶν κοινωνιῶν εἶνε ἀπαραίτητος ἡ διάκρισις τῶν ἐννοιῶν τοῦ Πολιτισμοῦ (Zivilisation) καὶ τῆς Καλλιεργείας (Kultur), καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι ὁ χωρισμὸς τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ ἐπιρροῇ, ἣν ἡ σκοπιμότης ἔχει ἢ δὲν ἔχει ἐπὶ τῶν σχετικῶν κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων.

Διατρέχων δὲ τὰς ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων ὑπὸ τοῦ γερμανοῦ διανοητοῦ γραφέντα ἠσθάνθη γεννηθέντα ἐνδόμυχον δισταγμὸν μήπως τὸ στοιχεῖον τῆς σκοπιμότητος δὲν ἦτο ἐπαρκῶς ἀσφαλὲς κριτήριον διὰ τὴν διάκρισιν τῶν ἐννοιῶν τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Καλλιεργείας, καὶ μήπως θὰ ἦτο χρήσιμον πρὸς καθορισμὸν τῶν ἐννοιῶν τούτων νὰ ἀνατρέξῃ τις ὅχι μόνον εἰς τὸ στοιχεῖον τῆς σκοπιμότητος ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ψυχολογικὰς ἐνεργείας τοῦ ἀτόμου, αἱ ὁποῖαι συμμετέχουν ἐκάστοτε εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ Πολιτισμοῦ ἢ τῆς Καλλιεργείας.

Δυνάμεθα δηλαδὴ νὰ διακρίνωμεν πᾶσαν δρᾶσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀναλόγως τοῦ ἐὰν ἀνήκῃ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς γνώσεως ἢ τὴν περιοχὴν τῆς βουλήσεως, νομίζω δὲ ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν διάκρισιν τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Καλλιεργείας, καὶ δὴ, ὅτι ὁ Πολιτισμὸς ἔχει ἀμειωτέραν σχέσιν πρὸς τὴν Γνώσιν καὶ ἡ Καλλιέργεια πρὸς τὴν Βούλησιν. Θὰ λέγωμεν ἐπομένως ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν Πολιτισμὸν, εἶνε πολιτισμὸς, αἱ ἀνθρώπινοι ἐκδηλώσεις αἱ ἔχουσαι παραγωγὸν πηγὴν τὴν γνῶσιν, ἐν ᾧ εἰς τὴν Καλλιέργειαν θὰ ἀνήκουν αἱ ἐκδηλώσεις αἱ ἐκ τῆς βουλήσεως ἀπορρέουσαι.

Ἡ διάκρισις δὲ δὲν πρέπει νὰ γίνῃ μόνον εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς τῶν ἐκδηλώσεων, λαμβανομένης ἐκάστης τούτων ἐν συνόλῳ, ἀλλὰ νὰ προβαίνωμεν εἰς λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῶν συστατικῶν στοιχείων ἐκάστης ἐκδηλώσεως καὶ νὰ χωρίζωμεν τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ γνωστικὸν ἀπὸ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν βούλησιν. Σημειωτέον ὅτι ἐν τούτῳ ἡ σύγχυσις εἶνε εὐκόλος διότι πολλάκις ὠρισμένη ἐκδήλωσις φαίνεται ὅτι εἶνε καθαρῶς διανοητικὴ, ἐν ᾧ ἐμπεριέχει σπουδαῖα στοιχεῖα θυμικά. Τοῦτο π. χ. συμβαίνει εἰς τὰς θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν, ἀκόμη καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὡς γνωστὸν συχνότατα ὁ διανοητὴς συλλαμβάνει τὴν γενικὴν ἀντίληψιν ὠρισμένης θεωρίας, καὶ ἀκραδάντως πεπεισμένος ὅτι ἡ θεωρία αὕτη ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀλήθειαν καὶ συμπίπτει πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἐπιδίδεται εἰς σειρὰν ἐρευνῶν καὶ πειραματισμῶν, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἡδὴ ἐν τῇ διανοίᾳ του κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σαφῶς διατετυπωμένης θεωρίας. Νομίζω ὅτι ἡ ἐκ τῶν προτέρων τοιαύτη διαγραφὴ θεωρίας, καὶ ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπαλήθευσις αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ὄθη-

σιν τῆς βουλήσεως τοῦ ἐρευνῶντος ἀτόμου, εἰς ἣν ἐπέρχεται ἀρωγὸς ἡ γνώσις. Ἐν γένει δὲ ἡ συμπερασματικὴ μέθοδος (deductio) φαίνεται ὅτι ἔχει ἀμειωτέραν σχέσιν πρὸς τὸ βουλευτικὸν τοῦ ἐρευνῶντος, διότι ἰδίως ἡ βούλησις δρᾷ ἐν τῇ διατυπώσει τῆς γενικῆς προτάσεως, ἡ ὁποία χρησιμεύει ὡς βᾶσις καὶ ἀφετηρία τῶν περαιτέρω συλλογισμῶν, ἐν ᾧ ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος (inductio) ἔχει στενωτέρον σύνδεσμον πρὸς τὴν γνώσιν ἐχομένην στερωτέρον τῆς πραγματικότητος, δημιουργοῦσα τὰς βᾶσεις ἐξ ὧν ἀναχωρεῖ διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ προχωροῦσα περαιτέρω διὰ συλλογισμῶν βασιζομένων ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων τούτων.

1.

Ἐθνικὸς Πολιτισμὸς καὶ Ἐθνικὴ Καλλιέργεια ἐν τῇ νεοελληνικῇ ζωῇ

Ἡ διάκρισις τῶν ἐννοιῶν τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Καλλιεργείας, ὡς ἐκδέεται αὕτην ὁ Weber, εἶνε ἰδιαζόντως χρήσιμος διὰ τὴν ἐπίλυσιν ζωτικῶν προβλήματος, τὸ ὁποῖον δικαίως ἀπασχολεῖ τὸν σύγχρονον Ἕλλητισμόν, τὸ ἀφορῶν δηλαδὴ τὴν στάσιν τοῦ νεωτέρου Ἕλλητισμοῦ ἀπέναντι τῶν πνευματικῶν προϊόντων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῶν σχετικῶν συνεπειῶν. Ἀφ' οὗτου ἡλευθερώθη τμήμα τοῦ Ἕλλητισμοῦ ἐνεφανίσθη τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ ἀνέκαθεν οἱ ἰθύνοντες καὶ διανοούμενοι ἐκ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων διηρέθησαν εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα ἀναλόγως τοῦ μέτρου καὶ τῆς προθυμίας μεθ' ἧς ἕκαστος αὐτῶν ἐδέχετο τὴν ἐπιρροὴν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Δύσεως. Οἱ μὲν ἐνόμιζον καὶ νομίζουν ὅτι ὅσον ἀφθονωτέρα καὶ ἀμειωτέρα ἡ ἐπίδρασις τῆς Δύσεως ἐφ' ἡμῶν τόσον ἀσφαλεστέρα θὰ ἦτο ἡ πρόοδος τοῦ ἔθνους, ἔφθανον δὲ μέχρις ἀληθοῦς ξενομανίας, ἐν ᾧ οἱ ἀντίθετα φρονοῦντες ἐθεώρουν καὶ θεωροῦν ὅτι τὸ ἔθνος ὄφειλε νὰ ἐξελιχθῇ ἐν ἀπομονώσει καὶ νὰ διατηρήσῃ οὕτως ἀνέπαφα τὰ ἰδιαζόντα αὐτῆς χαρακτηριστικά, πιστεύοντες ὅτι μόνον οὕτω θὰ ἐξικνεῖτο εἰς πραγματικὴν καὶ σταθερὰν ἀμῆν, φθάνοντες δὲ μέχρι ξενοφοβίας.

Τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀντίθεσιν γνωμῶν συναντᾷ τις συχνότατα καὶ ἔχει εὐκαιρίαν νὰ ἀκούσῃ διατυπωμένας ἀμφοτέρας τὰς γνώμας εἰς πάσας τὰς δυνατὰς ἀποχρώσεις καὶ διαβαθμίσεις. Ἐρευνῶν ἄλλοτε τὸ πρόβλημα τῆς ἐν τῇ συγχρόνῳ πολιτικῇ ἐφαρμοστέας ἰδεολογίας ἐξέφρασα (1) τὴν γνώμην ὅτι αὕτη πρέπει νὰ συνίσταται εἰς τὸν εὐσύντονον καὶ ἐνεργητικὸν ἀλλὰ καὶ λελογισμένον συγχρονισμόν

(1) Γ. Χαριτάκη, Δημοσιολογικὰ Μελετήματα Ἀθ. 1920 σελ. 12.

τοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν πεπολιτισμένην δύσιν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτηριστικῶν τοῦ λαοῦ μας, καὶ τηρουμένης ἀνεπάφου καὶ ἀθίκτου τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας.»

Ἡ ἀδυναμία ὅμως τῶν οὕτω διατυπωμένων ἐπὶ τοῦ θέματος γνωμῶν (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς προεκτεθείσης ἰδικῆς μου), συνίσταται εἰς τὸ ὅτι δὲν παρέχεται τὸ κριτήριον καθ' ὃ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ θὰ χωρισθοῦν αἱ ἐκδηλώσεις ἐκεῖναι τῆς ἐθνικῆς ζωῆς εἰς τὰς ὁποίας ὁ προσανατολισμὸς πρὸς τὴν δύσιν ἐπιβάλλεται, ἀπὸ τῶν ἐκδηλώσεων ἐκείνων εἰς τὰς ὁποίας ὁ τοιοῦτος προσανατολισμὸς θὰ ἦτο βλαπτικὸς καὶ μάταιος. Ἦδη διὰ τῆς προεκτεθείσης διακρίσεως τῶν κοινωνικῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων εἰς ἐκδηλώσεις Πολιτισμοῦ καὶ ἐκδηλώσεις Καλλιέργειας ἔχομεν τὸ ζητούμενον κριτήριον, καὶ δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς σαφέστερα καὶ ἀληθέστερα συμπεράσματα.

Ἐφαρμόζοντες λοιπὸν τὰς προεκτεθείσας θεωρίας τοῦ Weber εἰς τὴν ἔρευναν τῆς σχέσεως τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν παγκόσμιον κοινωνικὴν ἐξέλιξιν καταλήγομεν εἰς τὰς ἑξῆς προτάσεις:

Ὁ Πολιτισμὸς (1) εἶνε ἐνιαῖος ἐξελισσόμενος προοδευτικῶς. Ἐν δεδομένη στιγμῇ τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, εἰς καὶ μόνος ἐκάστοτε πολιτισμὸς ὑφίσταται, διαδιδόμενος εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ἀλλὰ κατὰ διάφορον βαθμὸν ἀναλόγως τῆς ἐξελίξεως ἐκάστου. Ὁ σημερινὸς πολιτισμὸς ἔχει κύριον κέντρον τῆς ἐπιδόσεως καὶ τῆς ἀκμῆς του τὴν δυτικὴν Εὐρώπην (δι' αὐτὸ δὲ καὶ συνήθως ὀνομάζεται «δυτικο-εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς ἢ πολιτισμὸς τῆς Δύσεως») καὶ τὴν βόρειον Ἀμερικὴν, κυριωτάτους δὲ φορεῖς τοὺς ἀγγλο-ἀμερικανούς (τοὺς ἀγγλο-σαξωνικοὺς λαούς), τοὺς γερμανο-σκανδιναυούς καὶ τοὺς γάλλους.

Περὶ «νεοελληνικοῦ» πολιτισμοῦ δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος. «Ἐθνικοὶ» πολιτισμοὶ δὲν ὑπάρχουν, ὁ πολιτισμὸς εἶνε πάντοτε διεθνής. Ὁ ἑλληνισμὸς ὡς πρὸς ἐκεῖνας τὰς ἐθνικὰς του ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ πολιτισμοῦ πρέπει νὰ προσανατολισθῇ πρὸς τὸν κρατοῦντα πολιτισμὸν, πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Ἐπομένως εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὴν λογικὴν καὶ τὴν ψυχολογίαν, τὰς φυσικο-μαθηματικὰς ἐπιστήμας, τὰς κοινωνιολογικὰς ἐν γένει ἐρεῦνας, τὴν τεχνικὴν καὶ τὰς μεθόδους ἐργασίας ὁ ἑλληνισμὸς θὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ξένα πρότυπα ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι σήμερον εἶνε οἱ κύριοι φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ, πᾶσα δὲ πρὸς ἐναντίαν κατεύθυνσιν ἀπόπειρα θὰ ἀποβῇ πρὸς βλάβην τῆς προόδου τοῦ ἔθνους.

Ἄλλως ὁμωσὲχουν τὰ πράγματα προκειμένου περὶ τῶν ἐκδηλώσεων ἐκείνων τῆς ἐθνικῆς ζωῆς αἱ ὁποῖαι συμπεριλαμβάνονται εἰς

(1) Πρόκειται περὶ τοῦ Πολιτισμοῦ ὡς καθωρίσθη ἀνωτέρω.

τὴν ἔννοιαν τῆς Καλλιέργειας. Ἀναλόγως τῆς ἰδιοτυπίας του ἕκαστος λαὸς διαμορφώνει ἰδίαν Καλλιέργειαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἔχει ἰδίαν ὅλως παράδοσιν καὶ ἴδιον τρόπον τοῦ αἰσθάνεσθαι ἐπὶ πλείστον ζητημάτων, διότι καὶ φυλετικῶς διάφορος εἶναι τῶν γειτόνων αὐτῶ λαῶν, καὶ ἰδιαιτέραν ὅλως ἔχει ἱστορίαν, εἶνε ἐπόμενον νὰ ἔχῃ ἰδίαν Καλλιέργειαν, ἐθνικὴν νεοελληνικὴν Καλλιέργειαν.

Εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὴν Καλλιέργειαν ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἔχει πολλὰ νὰ διδαχθῇ ἀπὸ τοὺς ξένους καὶ πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ ἐν ἑαυτῷ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς μεθόδους τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως. Προκειμένου λοιπὸν περὶ μεταφυσικῆς σκέψεως, θρησκείας, ἠθικῆς καὶ τέχνης ὁ ἑλληνισμὸς κατ' ἀνάγκην θὰ ἐξελιχθῇ μόνος του, πᾶσα δὲ μίμησις ξένων ἐκδηλώσεων θὰ ἀποβῇ, ὡς πρὸς αὐτοὺς τοὺς κλάδους, ματαία καὶ βλαβερὰ.

Ἀναθεωροῦντες νῦν τὴν προεκτεθείσαν γνώμην δυνάμεθα ἀκριβέστερον νὰ εἰπωμεν ὅτι ἢ ἐν τῇ συγχρόνῳ ἑλληνικῇ πολιτικῇ ἐφαρμοστέα ἰδεολογία πρέπει νὰ συνίσταται ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν σύντονον εἰσαγωγὴν τοῦ λεγομένου, εὐρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ εἰς τὴν χώραν ἡμῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἐπίμονον ἐξέλιξιν τῆς ἐθνικῆς Καλλιέργειας.

Κηφισιά, Αὐγουστος 1921.

Η ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΝ ΣΥΜΒΟΛΗ

ΤΟΥ ΊΩΣΗΦ ΚΟΗΛΕΡ

ΥΠΟ

Π. ΒΙΖΟΥΚΙΔΟΥ (*Βερολίνου*)

Ἡ ἐπιστημονικὴ δρᾶσις τοῦ Ἰωσήφ Kohler εἶναι τόσον πολυσχιδῆς, ὥστε ὁ μέλλων νὰ κρίνῃ ταύτην ἀπορεῖ ἀληθῶς πόθεν ν' ἀρχίσῃ καὶ ποῦ νὰ τερματίσῃ τὴν κρίσιν καὶ τί πρῶτον καὶ τί ὕστερον νὰ ἐπαινέσῃ καὶ ποῖαν τοῦ ἀνδρὸς νὰ ἐξάσῃ ἀρετὴν τὴν σοφίαν ἢ τὴν ἀσφαλῆ κρίσιν ἢ τὴν ὀξεῖαν ἀντίληψιν ἢ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα ἢ τὴν σαφήνειαν καὶ τὸ κάλλος τοῦ λόγου ἢ τὸ θάρρος τῆς γνώμης ἢ τὴν ποιητικὴν δύναμιν ἢ τὸ καλλιτεχνικὸν σφρῖγος ἢ τὴν πρὸς μελέτην καὶ μάθησιν ἀκατάσχετον ὀρμὴν ἢ τὴν ἀφ' ὑψηλῆς σκοπιᾶς τῶν ζητημάτων ἐξέτασιν ἢ τὴν ἐπικρείκτιαν καὶ τὴν δικαιοσύνην! Πάσας τὰς ἀρετὰς ταύτας διακρίνει ἀνὰ πᾶν βῆμα ὁ ἐμβαθύνων εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἰωσήφ Kohler, διακρίνει δὲ ὡσαύτως τὸ ρηξικέλευθον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸν ἄκρατον ἐνθουσιασμόν πρὸς πᾶν μέγα καὶ εὐγενὲς καὶ ὠραῖον καὶ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς πᾶσαν προοδευτικὴν ἀπόπειραν καὶ πρὸς πᾶσαν νέαν ἰδέαν. Καὶ αὐτὸς οὗτος διήνοιξε νέους καὶ εὐρεῖς ὀρίζοντας ἐν τῇ ἐπιστῆμῃ τῶν νόμων καὶ τὰς ὑπὸ ἄλλων δοθείσας νέας κατευθύνσεις ὑπεβοήθησε καὶ προήγαγε, μάλιστα δὲ τὰς κοινωνιολογικάς.

Δὲν ἦσαν μικροὶ ἀλλὰ μακροὶ οἱ γενόμενοι πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν ἀρχῶν τῆς κοινωνιολογίας εἰς τὴν νομικὴν ἐπιστῆμην καὶ πρὸς ἐπικράτησιν αὐτῶν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν τῷ ποινικῷ, ὕστερον δὲ ἐν τῷ ἀστικῷ δικαίῳ. Οἱ ὀπαδοὶ τῆς παλαιᾶς κλασσικῆς σχολῆς ἐχόμενοι ζηλοτύπως μακραιώνων παραδόσεων καὶ ἀρχαίων συστημάτων διέκειντο δυσμενῶς πρὸς τὰς αἰρετικὰς δοξασίας, τὰς ὁποίας ἐπεχείρουν μετὰ πόνου καὶ μόχθου νὰ θεμελιώσωσι καινοτόμοι ἐρευνηταί. Ἡ σκέψις ἢ τοὺς γέροντας συνήθως κατέχουσα καὶ καθοδηγοῦσα, παρεμβάλλει πάντοτε προσκόμματα μεγάλα εἰς τὰς νέας ἰδέας. Καὶ ἡ γηραιὰ νομικὴ ἐπιστῆμη ἐπὶ

αἰῶνας μακροῦς ἀγωνιζομένη ὅπως διατηρήσῃ ἀναλλοίωτον καὶ ἀλώβητον τὸ κύρος νόμων τεθειμένων κατ' ἄλλους χρόνους πολὺ μεμακρυσμένους, καὶ δι' ἄλλους ἀνθρώπους καὶ δι' ἄλλας βιοτικὰς ἀνάγκας, πολὺ διαφόρους τῶν ἀναγκῶν τῆς σήμερον, ἐρμηνεύουσα δὲ τοὺς νόμους τούτους κατὰ μέθοδον τυπικὴν καὶ ἄγονον καὶ δουλεύουσα τῷ κράτει τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν καὶ τῶν ξηρῶν δογμάτων, καὶ αὐτὴ ἠσθένησε καὶ πολλοὺς ἠδίκησεν.

Ἡ πρόοδος ὑπάρχει πάντοτε ἐν τῇ μεταβολῇ καὶ ἀνελίξει. Ὅ,τι στάσιμον γίνεται σὺν τῷ χρόνῳ καὶ νοσηρὸν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ρώμῃ ἐγκαίρως εἶχε ληφθῆ πρόνοια ὅπως τὸ δίκαιον ὑφίσταται τὴν ἀναγκαίαν ἀνέλιξιν συνεχῶς ἀλλοιούμενον καὶ προσαρμοζόμενον ἐκάστοτε εἰς τὰς μεταβαλλομένας ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἐβελτιοῦτο οὕτω τὸ δίκαιον ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τῶν θεσμοθετῶν καὶ ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ πραιτωρός. Ἐπῆλθον ὅμως οἱ σκοτεινοὶ μέσοι χρόνοι. Τὸ ρωμαϊκὸν πνεῦμα ἀπειναρώθη ὑπὸ τὸ πέλμα τῶν βαρβάρων τῆς Δύσεως, τὸν δὲ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀπέκαμε τέλος ἀγωνιζόμενον δεινὸν καὶ μακρὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν βαρβάρων τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ἡ ἀρχαία σοφία ἐκοιμήθη ὑπὸν βαθύν. Ὅτε δὲ ἐπῆλθεν ἡ ἀφύπνισις διὰ τῆς παλιγγενεσίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, τὸ ὑπάρχον χάσμα ἦτο τόσον μέγα, ὥστε ἡ ἐπιστήμη δὲν ἠδυνήθη νὰ γεφυρώσῃ τοῦτο ἀμέσως, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ προβαίῃ βραδέως ἔχουσα ὁδηγοὺς ἀμφιβόλου κύρους δηλονότι ἀρχὰς καὶ δόγματα πεπαιωμένα ἐπικρατήσαντα ἐν τῷ μεταξῦ. Τοιαῦται ἀρχαὶ ἐδέσποσαν ἐπὶ μακρὸν καὶ ἐν τῇ νομικῇ ἐπιστήμῃ τυφλὴ ἀφοσίωσις πρὸς ὑπερβατικὰς ἐννοίας καὶ τρόπος ἐρεῦνης τοῦ δικαίου κατ' ἐξοχὴν δογματικὸς καὶ θεωρητικὸς καὶ τυπικὴ ἐφαρμογὴ θεσμῶν ξένων καὶ παναρχαίων ἀνευ προσαρμογῆς αὐτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ ἀπαιτήσεις τοῦ νεωτέρου βίου. Ἄλλ' οἱ νέοι ἄνδρες, οἱ κοινωνιολόγοι, ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν ἀρχῶν τούτων, διὰ τῶν ὁποίων διηγωνίζετο δίκαιον ἄδικον, δίκαιον σφαλερὸν, ἀνταποκρινόμενον περίπτου πρὸς τὸν σατυρισμὸν ὃν δίδει ὀψιοποιητὴς διὰ τοῦ στόματος τοῦ Μεφιστοφελούς.

Es erben sich Gesetz' und Rechte
Wie eine ewige Krankheit fort!

Vom Rechte, das mit uns geboren ist,
Von dem ist leider nie die Frage.

Καὶ ἐφιλοδόγησαν νὰ μεταβάλωσι τὸ κατὰ θεωρίαν δίκαιον, τὸ ἀπορρέον ἐξ ἀφηρημένων ἐννοιῶν, εὐρεθειῶν διὰ συλλογιστικῶν

ἀκροβασιῶν εἰς δίκαιον πραγματικόν, εἰς δίκαιον ὀρθόν, ἔχον ὡς βάσεις τὸ σκόπιμον καὶ τὸ ἐπιεικὲς καὶ λαμβάνον πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὰς κατὰ τὴν ἀπονομὴν αὐτοῦ ἐπικρατούσας βιοτικὰς ἀνάγκας καὶ τοὺς ἐκάστοτε ὅρους τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Τὸ σύστημα τοῦ σοφωτάτου τῶν νομοθετῶν οὐδέποτε δύναται νὰ εἶναι τέλειον, διότι πᾶς νομοθέτης ὁρμᾶται ἐκ τῶν παρατηρήσεων τοῦ παρελθόντος καὶ ἔχων μόνον ὑπ' ὄψιν τὰς ἀπαιτήσεις τῶν χρόνων, κατ' οὓς νομοθετεῖ, θεσπίζει γενικὰς τινὰς διατάξεις κανονίζουσας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δίκαιως ὠρισμένον κύκλον περιπτώσεων, ἃς ὁ νομοθέτης ἠδύνατο νὰ προΐδῃ. Ρυθμίζει, κατ' ἂ ὑπέδειξεν ἤδη καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, τὰς ὁμαλὰς καὶ συνήθεις σχέσεις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Οὐδέποτε ὅμως δύναται νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ νομοθέτημα αὐτοῦ διατάξεις ἱκανὰς ὅπως κανονίσωσιν ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀτελεύτερον σωρείαν τῶν περιπτώσεων ἐκείνων, τὰς ὁποίας συνεπάγεται μοιραίως ἡ ἀκατάσχετος πρὸς τὰ πρόσω πορεία τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ διηγετικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ διὰ ποικίλων μέσων ἐπέκτασις τῶν συγκοινωνιῶν καὶ αἱ συνεχεῖς τεχνικαὶ πρόοδοι καὶ αἱ μεγάλα ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις καὶ τόσοι ἄλλοι λόγοι.

Πῶς λοιπὸν θὰ ρυθμισθῶσι νομικῶς αἱ μυρία αὐτὰ περιπτώσεις τῆς σφριγώσης ζωῆς, ἃς δὲν ἠδύνατο νὰ προΐδῃ ὁ νομοθέτης; Ἡ κοινωνιολογικὴ σχολὴ ἀπαντᾷ ὅτι τὰς ἀτελείας τοῦ νόμου καὶ τὰς ἐλλείψεις τῶν ἐθίμων δικαιούται νὰ συμπληρώσῃ ὁ δικαστής, ἔχων ὡς ὁδηγὸν τὴν ἰδίαν συνείδησιν καὶ τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις καὶ ἐκτιμῶν δεόντως τοὺς κοινωνικοὺς καὶ ἄλλους ὅρους, κατ' οὓς δεόν νὰ κριθῇ ἐκάστη ὑπόθεσις, μὴ ἀπομακρυνόμενος δὲ τῶν γενικῶν σκοπῶν τοῦ δικαίου καὶ προσπαθῶν ὅπως ἡ κρίσις αὐτοῦ εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ κοινὸν νομικὸν φρόνημα τῶν πολλῶν. Ὁ δικαστής, κατὰ τοὺς κοινωνιολόγους, δὲν εἶναι τυφλὸς τοῦ νόμου θεράπων, ἀλλ' ἐλευθέρου τοῦ δικαίου ἱεροφάντης, ὁμότιμος σχεδὸν πρὸς αὐτὸν τὸν νομοθέτην δυνάμενος ἐν περιπτώσει σιγῆς ἢ ἀτελείας τοῦ νόμου, νὰ δικασῇ κατὰ τὸν θεσμόν, ὃν θὰ ἐθέσπιζεν αὐτός, εἰάν ἦτο νομοθέτης, ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε ἐπικρατούσας γνώμας, ὁ δικαστής δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἐρημίτης τοῦ σπουδαστηρίου, ἀλλ' ἄνθρωπος κοινωνικὸς παρακολουθῶν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν σφριγῶσαν ζωὴν καὶ μελετῶν πᾶσαν ὑγιᾶ ἢ νοσηρὰν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκδήλωσιν καὶ ἐξετάζων τὰς ποικίλας τοῦ βίου ἀνάγκας καὶ συνθήκας καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τούτων ἐλευθέρως ἐρμηνεύων τὸ δίκαιον. Τῶν κοινωνιολογικῶν τούτων ἀρχῶν, αἵτινες ἀπεκλήθησαν καὶ ἀρχαὶ τοῦ ἐλευθέρου δικαίου, πρόδρομος ὑπῆρξεν ὁ Ἰωσήφ Kohler, ὡς αὐτὸς οὐτως ὠμολόγησεν. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀρχῶν τούτων ἔδωκε πράγ-

ματι τὴν πρώτην ὄθησιν διὰ τοῦ περιφήμου ἐκείνου συγγράμματος «Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz» (1883), ὅπερ ἐδημοσίευσεν ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ προκαλέσας τὸν γενικὸν θαυμασμόν ἀλλὰ καὶ πολλὴν ἐχθρότητα διὰ τὰς ἐν αὐτῷ ἐπαναστατικὰς κατὰ τοῦ νομικοῦ καθεστῶτος ἰδέας. Ἐν τῷ πολυθρῦλῳ τούτῳ ἔργῳ δὲν ἐνάγεται ὁ μέγας Ἄγγλος τραγικὸς ὡς ὑπόδικος ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου τῆς νομικῆς, ὡς θὰ ὑπέθετέ τις ἐκ τοῦ τίτλου, διὰ νομικὰ ὀλισθήματα, διότι περὶ τοιούτων μικρῶν καὶ ταπεινῶν πραγμάτων δὲν ἐφρόντιζεν ὁ Ἰωσήφ Kohler, ἀλλὰ κρίνεται ὡς βαθὺς μελετητῆς τῶν μεγάλων τοῦ δικαίου προβλημάτων, τὰ ὁποῖα προβάλλουσιν ἐκάστοτε εἰς τὰ κοινωνικὰ δράματα καὶ ἀποδεικνύεται ὡς ρηξικέλευθος κοινωνιολόγος καὶ μεταρρυθμιστῆς τῶν νομικῶν ἀρχῶν καὶ διατάξεων ὅσαι δὲν συμβιβάζονται πλέον πρὸς τὸ συνεχῶς ἐξευγενιζόμενον τοῦ δικαίου συναίσθημα.

Ὡς ἀφετηρίαν τῶν σκέψεων αὐτοῦ λαμβάνει ὁ Ἰωσήφ Kohler τὸ νομικὸν πρόβλημα τὸ ἀναπτυσσόμενον ἐν τῷ «Ἐμπόρῳ τῆς Βενετίας». Διὰ τὰ νοήσωμεν καλῶς τὸ δίκαιον, ὅπερ μετὰ τήσιν δυνάμεως λόγου διεκδικεῖ ὁ Ἑβραῖος τοκογλύφος, πρέπει ν' ἀναδράμωμεν μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς λαμβάνει χώραν ἡ τραγωδία καὶ τὰ μελετήσωμεν τὴν κατάστασιν τοῦ δικαίου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Θὰ ἴδωμεν τότε ὅτι τὸ τυπικὸν δίκαιον εἶναι πράγματι ὑπὲρ τοῦ ἀπαισίου Σάυλοκ, οἱ δὲ δικασταὶ τῆς Βενετίας, τυπικῶς τὸ δίκαιον τοῦτο ἐφαρμόζοντες, ὥφειλον νὰ καταδικάσωσι τὸν Ἀντώνιον, διότι τὸ δρᾶμα συμβαίνει καθ' οὓς χρόνους ὁ δανειστῆς ἐδικαιοῦτο τοῦ καθυστεροῦντος ὀφειλέτου οὐ μόνον τὴν περιουσίαν νὰ ἀρπάσῃ, καὶ τὴν ἐλευθερίαν νὰ ἀφαιρέσῃ, ἀλλὰ καὶ τὸ αἷμα νὰ ἀπαιτήσῃ. Οἱ λόγοι οὗτοι καὶ τὸ ψυχικὸν πάθος διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ Σάυλοκ ἀναδείκνυται ὑπερασπιστῆς τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διαρκῶς ὑβριζομένων καὶ ἀπηνῶς διωκομένων Ἑβραίων προσδίδουσιν αὐτῷ ἡρωϊκὴν τινα αἴγλην, καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν ὁμόφυλος αὐτῷ ποιητῆς Heine χαρακτηρίζει τὸν τοκογλύφον, γελοιώτατα κατὰ τὸν Kohler, ὡς τὸ μάλιστα ἀξιοσέβαστον τῆς τραγωδίας πρόσωπον, ὁ δὲ πολὺς Ihering ὡς ἥρωα τῆς φυλῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ὀρθὴν γνώμην τοῦ Kohler ὁ Σάυλοκ πόρρω ἀπέχει μορφῆς τραγικῆς. Ἡ ψυχικὴ ἀγριότης καὶ τὸ διαβολικὸν μῖσος καὶ πρὸς παντὸς ἡ αἰσχροῦ ἀπληστία προέχοντα διαρκῶς, καθιστῶσι τὸν Σάυλοκ μορφὴν αὐτόχρημα κωμικὴν καὶ αἰσχροῦ. Παρὰ πᾶσαν συμπάθειαν ἦν δύναται νὰ διεγείρῃ ἐν τινι μέτρῳ ἡ εὐλογος διάθεσις ὅπως παραστῇ ὡς ἐκδικητῆς τῆς φυλῆς αὐτοῦ, καθ' ἣν στιγμήν ὁ Σάυλοκ ἀρνείται τὴν ζητουμένην χάριν καὶ ἐπισημαίνει τὸ αἰμοσταγὲς ὁμολόγον διψῶν χριστιανικὸν αἷμα, δὲν εἶναι δυνατὸν εἰμὴ ἀγανάκτῃσιν νὰ προκαλέσῃ.

Τὸ μεγαλεῖον τῆς τραγωδίας ἐγκείται ἀκριβῶς ἐν τούτῳ ὅτι ὁ

δίκαια ἐγείρονται ἀντιμέτωπα τὸ δίκαιον τοῦ παρελθόντος ἀφ' ἑνὸς καὶ τὸ δίκαιον τοῦ μέλλοντος ἀφ' ἑτέρου. Κτηνῶδες ὀρμέφυτον πρὸς ἐκδίκησιν, συγκρουόμενον πρὸς τὸ ἀναβλύζον αἶσθημα τοῦ ἠθικοῦ νόμου. Εἶναι τὸ τέρμα ἀνελέξεως καθ' ἣν τὸ δίκαιον, κατὰ τὸν Kohler, ἀπορροφᾷ ἀρχὰς ἀνηκούσας εἰς ἄλλον ἠθικὸν κύκλον καὶ ἰδιοποιούμενον αὐτὰς ἀξάνει καὶ ἀναθάλλει ἐν τῇ ἀτμοσφαιρᾷ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου ἐκμυζῶν συνεχῶς νέας ζωτικὰς οὐσίας ἐκ τοῦ πλουσίου θησαυροῦ τῶν ἠθικῶν ἀληθειῶν.

Εἰς τὸ μεταίχιμον τῆς ἀνελέξεως ταύτης ὁ ποιητῆς Σαίξπηρος ἀναδείκνυται διὰ τῆς καταδίκης τοῦ Σάυλοκ ρηξικέλευθος κοινωνιολόγος. Διότι εἶναι μὲν ἄδικος ἡ ἀπόφασις κατὰ τοὺς ὑφισταμένους ἐτι ξηρούς νομικοὺς τύπους, τὰ λείψανα ταῦτα μακρῶς παραδόσεως, ἀλλ' ἀπὸ ἀπόψεως τοῦ ὑψηλοῦ δικαίου εἶναι ὀρθὴ καὶ δίκαια καὶ συμβιβάζεται πληρέστατα πρὸς τὸ ἐλευθερὸν καὶ ἠθικὸν συναίσθημα τοῦ δικαίου. Ἡ ἀπαίτησις τοῦ Σάυλοκ εἶναι κατ' οὐσίαν ἀνήθικος «εἶναι κατὰ χρεῖσις δικαίωματος» καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀδίκημα τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἀνεχθῇ ὑγιῆς νομικὴ ἀντίληψις. Τὴν κοινωνιολογικὴν ταύτην ἀρχὴν τὴν ὁποῖαν πρῶτος ὁ Kohler πρὸ τεσσαράκοντα περίπου ἐτῶν διεκλήρυσεν, καὶ ἐπέσυρε τότε διὰ τοῦτο τὴν μὴνιν πολλῶν Μανδαρίνων τῆς νομικῆς, βλέτομεν ἐπικρατοῦσαν ἀπὸ τινος χρόνου ἐν τῇ ἐπιστῆμῃ καὶ ἀνευρίσκομεν ἐν τινι τῶν τελειοτάτων συγχρόνων νομοθετημάτων, τῷ Ἑλβετικῷ Κώδικι, ἐν τῷ δευτέρῳ ἄρθρῳ τοῦ ὁποῖου ἀναγινώσκουμεν τὴν ἐπομένην πολλοῦ λόγου ἀξίαν διάταξιν:

«Ἡ προφανὴς κατὰ χρεῖσις δικαίωματός τινος δὲν εὐρίσκει νόμιμον προστασίαν».

Ὅμοιαν περίπτωσιν συγκρούσεως παλαιοῦ καὶ ξηροῦ καὶ ἀγρίου θεσμοῦ πρὸς νέον καὶ ἐλεύθερον καὶ ἠθικὸν δίκαιον διαβλέπει ὁ Kohler καὶ ἐν τῷ «Ἀμλέτῳ», τὸν ὁποῖον παραβάλλει πρὸς τὴν Ὁρέστειαν τοῦ Αἰσχύλου. Καὶ ὁ Ὁρέστης καὶ ὁ Ἀμλέτος εἶναι κατὰ τὸν Kohler, μεθόριοι καινοτόμοι (Grenznaturen) δηλονότι ἄνδρες τοὺς ὁποῖους ἡ ἀδυσώπητος Μοῖρα τάσσει ἐκάστοτε εἰς τὸ μεταίχιμον δύο περιόδων πολιτισμοῦ καὶ ἀναθέτει αὐτοῖς τὴν σκληρὰν ἐντολήν νὰ προλαϊάνωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν τῆς ἀνθρωπότητος, συγκρουόμενοι πρὸς τὰς ἐπικρατούσας τέως ἀρχὰς καὶ παραδόσεις καὶ κλονοῦντες ἢ ἀνατρέποντες τὸ παλαιὸν ἠθικὸν ἢ νομικὸν ἢ κοινωνικὸν ἢ πολιτικὸν καθεστῶς. Καὶ εἰς τὸν Ὁρέστην καὶ εἰς τὸν Ἀμλέτον ἐπιβάλλουσι τὰ πάτρια ἥθη τὴν τιμωρίαν τοῦ φόνου τοῦ πατρός. Ἄλλ' ἀγωνίζονται ἀμφοτέρω ἀγῶνα δεινὸν ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος τούτου. Καὶ ὁ μὲν Ὁρέστης καταπατῶν τὸ ἀρχαιότερον μητριαρχικὸν δίκαιον φονεῖ τὴν μητέρα συντελῶν οὕτως εἰς τὴν ἐξευγένειαν τῶν ἠθῶν διὰ